

UNHA VISIÓN DA ACTIVIDADE DOS NACIONALISTAS GALEGOS EN 1950 DESDE BOS AIRES

Marcelino Xulio Fernández Santiago*

Tralo remate da Guerra Civil, os exiliados tiveron un importante peso político nos anos finais da II Guerra Mundial, xa que existía a esperanza de que a victoria aliada suporía unha rápida transformación da situación política do Estado español co final do franquismo e o retorno á legalidade republicana. Estes soños víronse axiña frustrados e, xa en 1947, co fracaso do goberno Giral e a saída de Castelao como representante do galeguismo nas organizacións políticas da República no exilio, obsérvase un esmorecemento da actividade política do nacionalismo exiliado. Situación que, a partir de 1950, queda claramente patente coa morte de Castelao e a aparición case simultánea da editorial Galaxia en Vigo, que marca unha nova orientación do galeguismo organizado do interior.

Será neste marco cando se produce a viaxe de Xosé Bieito Abreira a Galicia como representante do Consello de Galiza. Natural de Meira, emigra en 1922 a Bos Aires, onde, tras traballar como empregado en varios negocios téxtiles, crea en 1934 o seu propio comercio, a xastrería Celta, con enderezo en Federico Lacroce, 4086. Abreira converteuse nun mito do galeguismo porteño, pois foi un dos últimos representantes da xeración de emigrantes incorporados ó galeguismo antes da Guerra Civil e tiña unha importante presenza nos círculos culturais e políticos galegos de Bos Aires, presenza que se reforzaba pola súa forte personalidade e o seu constante compromiso coa causa galeguista.

Nos anos 30 comeza a colaborar na revista *Céltiga*, na Federación de Sociedades Galegas e no coro Ultraia, pero o seu compromiso reafirmase trala Guerra. Así, en 1939 aparece como secretario da Comisión organizadora da homenaxe a Rosalía de Castro, participa na creación da Agrupación A Terra do Centro Galego de Bos Aires, figura como secretario da Irmandade Galega –institución na que participa activamente e a través da que desenvolve un importante labor político, converténdose xunto con Rodolfo Prada, Manuel

* Licenciado en Xeografía e Historia pola Universidade de Santiago de Compostela e documentalista do Arquivo da Emigración Galega.

Puente e outros nun dos principais referentes de Castelao na colectividade emigrada galega en Bos Aires–.

Posteriormente participará na reconstitución do Consello de Galiza, na organización do Primeiro Congreso da Emigración Galega e dos Xogos Florais do Idioma Galego. Xa nos últimos anos colabora activamente no xornal *Pátria Galega* e na Asociación de Amigos do Idioma Galego.

X. B. Abraira realiza en compañía da súa muller, Mercedes Cela, esta viaxe, que supón a súa primeira volta a Galicia tras máis de 20 anos de ausencia. Sae de Bos Aires o 10 de xullo e tras unhas breves escalas en Río de Xaneiro e Madrid trasládase a Galicia, onde permanecerá 2 meses. No mes de setembro regresa de novo a América, onde visita Cuba e México, para retornar definitivamente a Arxentina. Amais do carácter persoal da viaxe, Abraira figura como representante da editorial Nós –xa que unha das súas finalidades é dar a coñecer, publicitar e vende-la obra *As cruces de pedra na Galicia*, derradeira publicación de Castelao, tirada ese mesmo ano pola Editorial Nós– e do Consello de Galiza.

Por este motivo elabora un informe sobre a viaxe e a súa estadía en Galicia escrito como un documento interno para presentar ó Consello de Galiza. Nel ofrece unha panorámica da situación do galeguismo en América e Galicia e, principalmente, dos contactos mantidos cos núcleos galeguistas, que se inician o día 25 de xullo, coa súa presenza na misa por Rosalía de Castro na Igrexa de San Domingos e no acto de constitución da editorial Galaxia no Hotel Compostela de Santiago; tamén relata as súas posteriores reunións en Vigo co grupo dirixente do “movimento galeguista”, para delimita-las sempre difíciles relacións entre o nacionalismo de América e do interior –que nos últimos anos están despertando a atención da historiografía galega–. Así mesmo Abraira inclúe os contactos mantidos con representantes do galeguismo noutras localidades galegas e coa colectividade emigrada en Madrid e nos países americanos que visita e as súas impresións sobre a situación en Galicia no franquismo.

Nas páxinas que veñen a continuación reproducímo-lo texto íntegro do Informe, mantendo a súa grafía, as abreviaturas, etc.

Por último quixera expresarlle o meu agradecemento e dedicarlle esta presentación a Roberto Rodríguez, bibliotecario do Centro Galego durante moitos anos, xa que gracias ó seu empeño e axuda puider consultar os fondos depositados por Abraira nesta institución, exemplificando na súa figura, tristemente desaparecida, a memoria de tantos galegos que loitaron pola preservación da cultura galega na emigración e que hoxe fican esquecidos. Tamén quero agradecer-la axuda prestada por Afonso Vázquez-Monxardín, que me acompañou neste labor difícil e tortuoso de pescuda polos arquivos das asociacións galegas en Bos Aires.

INFORME PRO CONSELLO DE GALIZA

Aitividades dos patriotas en Galiza, Rio de Xaneiro, Madri, Habana e México.

De paso pra terra visitei en Rio de Xaneiro a Irmandade Galega.

O seu presidente Don Victor M. Balboa fixonos, a miña dona e a min, ouxeto de distintas atencións. O irmán Balboa e un patriota cabal. Formado nas irmandades primeiras que houbo en Galiza, continúa fidel a Patria; sostendo ergueita a Bandeira da sua redención no Brasil. Il mantense avencellado con galegos de San Paulo, de Bahía, etc. Acompañoume a visitar na Biblioteca Nacional de Rio de Xaneiro ao Gran Patriota Portugués Don Xaime Cortesao co que sostivemos unha longa conversa encol dos probremas galaico-portugueses. Creo que non estaría demáis que ise Consello se fixera eco d-ista entrevista, e poñerse en contaio con il. Mercou un libro de Cruces e outro o irman Balboa; quedamos en que il faria na prensa carióca os comentarios pertinentes pra contribuir a sua venda no Brasil.

EN MADRID

Ben-Cho-Sei. Foi iste o primeiro irman que poiden abrazar no camiño da Patria, xa en terras castelans. Dende as primeiras verbas que crucei con il deca-teime da fondura do seu sentimento patriótico. Non hei de abundar diante dos membros dise Consello en consideraciós encol da sua persoalidade por ser ben coñecido, e de vello, por vostedes; pro non estará demais anotar que as suas ideas mantéñense o dia, e a sua aitividade concorda coas eisixencias da hora aitual superando total-as dificultades. Os riscos que iste home corre tanto no orden persoal como no da familia son enormes e cuias razóns vostedes coñecen. Non embargantes, non somentes se consagra por enteiro a causa da Terra en todol-os ordes, sinon tamén a sua dona. Ista merez capíduo aparte: Non e galega; pro canto paisano vai a cadea por aitividades patrióticas cerca da Vila do Oso e Madroño, conta coa sua esistenza desintresada, tenra e heróica. Os nosos presos non lles falta nunca ren, gracias a sua astucia e dilixencia. Facendose irman dos galeguistas unhas veces, prima outras e amiga sempre. Logra introducir os nosos patriotas na cadea o cariño e axuda dos que teñen ainda a ilusión d-algunha liberdade na celda enorme que demarcan hoxe os límites da penínsua. Iste asunto dos nosos presos e tamen consolador saber que son os que mais axuda reciben en todol-os ordes: alento, adhesión e cariño no espiritual e patriótico no material, deica onde o permiten as circunstancias e ardides dista mañífica dona que os coida, roupa, tabaco, víveres, etc. Todo elo gracias tamen a xenerosidade doutro galeguista: Don Alvaro Xil Varela, de quen falaremos mais adiante.

Con Ben-Cho-Sei falamos longo do noso problema e maneira de coordinar a laboura prúsima. Il é un dos poucos irmans que están no segredo dos movementos, aitudes e consiñas dos patriótas. As circunstancias aituales esixen que cada un non sepa mais que o estritamente necesario pra aitar: toda noticia, asunto, dereitiva ou calquera outra cousa que non sexa o estritamente necesario indispensable, coñecela e un estorbo, d-há que somentes se poida falar ampriamente con tres ou catro patriotas, os demais -incluso membros do Comité Executivo- somentes coñecen conceptos parciais. Folgan as espricacions encanto a ista precaución.

Ben-Cho-Sei -repito- enteroume dos detalles da orgaización; as distintas aitividades que en múltiples aspectos abarcan total-as manifestacións do vivir galego pra, en circos concéntricos, chegar a meta ideal. Il me orientou e puxo en contaito cos patriotas da Terra. Igualmente con il planeamos a venda do libro "As Cruces de Pedra Na Galiza" que xa en Madri foi un éisito.

DON ALVARO XIL VARELA

Con Ben-Cho-Sei visitei este patriota que dende a "vila podre" dirixe unha vasta rede de negocios en toda a penínsua. Home de sólida posizón económica que lle da un ben gañado prestixio engadido o seu don de xentes e señorío espiroal, sirve a Galiza, como dixen denantes, con desintres e xenerosidade: gasta diñeiro, moito diñeiro, pois a súa axuda abarca dende a matenzón dos presos galeguistas deica a financiación ou contribución importante en empresas como "Galaxia" editorial que se propon seguir en Galiza a tradición de "Nós" (coa difrencia das circunstancias, craro está). Bibliófilos Gallegos, proteución a artistas e escritores galeguistas, alentando os nosos patriotas e axudándoos en canta iniciativa teñen en pro do ideal. Según referencias de Ben-Cho-Sei, que logo me rati-ficaron en Galiza iste home gasta anualmente nas aitividades patrióticas algunhas ducias de miles de pesetas. Creo que ben merece este home unha mención especial pol-a súa xenerosidade, pois, non e común que os homes de cartos os poñan o servicio da Patria. Mais Don Alvaro Xil, "Alvariño" -como lle chaman cariñosamente os patriotas- non e somentes un "home de cartos". E un patriota de primeira. Manexa o problema as mil maravillas; as suas convincións patrióticas -ao menos no que eu poden ouservar- non estan coutadas por ningún "ismo", como sucede en moitos casos eiquí en Bos Aires, onde ainda quedan bastantes paisanos -refirome os militantes- que condicionan o seu galeguismo a algunha particular ou sectaria conceición política. Don Alvaro e un gallego enteiro por enriba de todo incluso dos seus propios intreses que -como dixen- non son poucos; e xa sabemos que os intreses materiais quereselle mais canto mais grandes son.

Na antesaá do seu escritorio en donde por asuntos dos seus negocios espe-raban seis ou oito persoas, bastou que avisasen a visita dun patrióta de Bos Aires

(o ordenanza avisou así por indicación de Ben-Cho-Sei) pra que inmediatamente nos fixese pasar a unha súa especial. Alí inquiriu datos e pormenores dos derradeiros momentos do noso Castelao; do que pensaba facerse pra que non se interrumpise a loita pol-a liberdade da Patria por il emprendida.

E home moi enteirado e pol-o tanto vive o día con canto aquí facemos, merecendo a súa total aprobación. Foi con il en donde me decatei da importancia que ten pra Terra todo canto eiqui se fai, de como teñen os ollos postos en nos asiñándonos un papel capital. Ista maneira de pensar había de comprobala logo non somentes na Terra senon de maneira moi especial en Cuba e México. Compre que ise Consello pense n-iste detalle e o faga coñecer moi especialmente das entidades que pensan en Galiza. Nas distintas dependenzas dos escritorios de Don Alvaro todo ten olor e sabor galegos. Inmediatamente folleou un libro de Cruces e dempois dunha incursión por entre os seus empregados anotou pra adequerilos doce de 500 pesetas c/un, dous de 1.666 ptas. e un de 16.000 ptas. Iste detalle fala por si solo da súa rexa formación patriótica.

Un nucleco bastante importante de galegistas hai en Madri, tratei a varios, todos rexos, exemplares; mais pol-as circunstancias que xa anotei só conviña falar cos dous que menciono.

Alí mesmo frente a estos dous homes (Ben-Cho-Sei e Don Alvaro) que na mesma guarida en que dende fai séculos se escraviza a nosa Terra, manteñen tan diñamente a bandeira da nosa redención, concebin unha grande esperanza no resultado final. As dúbidas que sobre da vountade do noso pobo, da supervivencia do ideal, dúbida que tantas veces me asaltou despois da derradeira matanza, que pra vencela houben de recurrir o cultivo intensivo do meu fanatismo, quedaron disipadas pra sempre. Cando na capital do país enemigo, dous galegos que a ambos as circunstancias, lles eisixirian pol-o menos unha cómoda postura como a mui porteña “no te metás”, son capaces de xogal-o todo pol-o ideal, os da Terra, e decir: os que residen en Galiza, serían tamen patriotas exemplares. Con ista esperanza tomei o tren e despois de haber recorrido Galiza durante cuarenta días teño o inmenso pracer de informar a ise Consello que non fun defraudado. Non creo que a ise Consello lle intresen outros detalles de Madri, que os que se relacionan c-os galegos: e decir: cos galeguistas. A min tampouco. Non seis se e bonito nin sé é feo, somentes sei que é despreziable. A min semellame un escaerio inmenso dunha zarzuela xigantesca. E isto que resulta pasable en calquera teatro de América con un par de dúcias de protagonistas, e repulsivo, cansador “stufo” –como diría un parcial de Mussolini nado en Catanzaro– cando se trata de ver como un millón de persoas desfilan pol-as ruas facendo de “Serafin el Pinturero” ou calquera persoaxe de Arniches ou Alvarez Quintero.

E que decir do Escorial símbolo pétreo, de todol-os errores, tiranías, decadencia, estupideces etc. en que os hespañoes son pródigos? ¡Que lástima de mármoles, e que pena de artistas!

NA TERRA

Ceguei a Galiza na mañan bretemosa do 20 de xulio. En Quereño tiven que frenar fortemente a un hespañol –andaluz– que lucía a súa alegre estupidez a costa de Galiza. Non abondarei en detalles deste asunto pra non perder tempo. As 8 da mañá estaba en Lugo.

Por precaución non me puxen alí en contaito cos nosos elementos. Seguin o pé da letra o que Ben-Cho-Sei me recomendara. Isto de facer o que lle din a un e alí de importancia capital, pois calquer erro ou calquer indiscreición poden ser fatales.

O día de Galiza atoparía os patriotas xuntos en Compostela. Así me fixeron o itinerario e así o seguin.

Na miña aldea que ten algunha pretensión de vila vívese a mesma angustia que logo comprobei no resto de Galiza. Alí atopei a un gran galeguista, acaso o mais inxustamente castigado. Anibal Otero, home de extraordinaria cultura, versado no estudo das raíces do noso idioma. Nunca se metera en política aitiva pro aínda eisé, gracias a Don Xesús Carro salvou a vida e despois de oito anos de cadea volve a consagrarse a Terra.

EN COMPOSTELA

Ceguei a Santiago no día das vísperas do Apóstolo. O 25 a mañá fun a Eirexa de Santo Domingo en donde, tal como era convido, atopei aos patriotas xuntos. Dende Madri eu escribira a Don Ramón Otero a quen quería ver por especial encargo de Don Manuel Puente, e en carta que me dirixiu a Meira tamén me citou pra eili, e decir: pra misa de Rosalía e Brañas. Certos detalles deste aito son xa coñecidos por datos de outros galegos que alí se atopaban, como os irmans do Centro Pontevedrés e o Sr. Estevez do Centro Galego. Unha cousa sucedeu íste ano: o bispo Souto Vizoso falou en castelán por presión das autoridades. Don Xesús Carro indinado prometeu alí mesmo que “isto non sucederá mais, pois encargareime eu de que non suceda”. Logo Don Ramón Otero –sempre o gran Don Ramón– lavou a mancha botando un mañífico discurso en galego.

Terminada a cerimonia relixosa, fun invitado coa miña dona a unha comida no Hotel Compostela, cuios concurrentes non enumero por haber xa aparecido en revistas da Coleitividade. Por precaución non estaban alí alguns dos mais aitivos e arriscados irmans. Durante o almorzo quedou constituída difiñitivamente a Editorial Galaxia, e encargáronme a min prantexar este asunto en Bos Aires, cousa que farei primeiramente na xunta da Irmandade Galega.

Con alguns dos irmans asistentes planeamos o estudo dos distintos probremas que o galeguismo ten prantexados e citáronme pra uns días dimpois nunha praya en Vigo.

NA CRUÑA

Denantes de ir a Vigo en donde trataría co Comité Executivo do movemento Galeguista (prefiro chamarlle eisí, pois o galeguismo, e menos agora, non e certamente un partido político) quixen falar con algunhos nucleos de outras cidades. Un distes, o da Cruña foi dos primeiros que entrevistei, sempre orientado pol-os persoeiros que tratara en Santiago. Isto e primordial pois, repito, de ningun xeito se pode falar con calquera. Na Cruña hai un dos nucleos mais prestixosos de Galiza, aínda que non chegou a renovarse na medida en que o fixeron outros, como os de Vigo, Lugo, Santiago, Monforte etc. Alí tiveron conmigo amables deferencias os irmans Federico Zamora, Ramón Vilar Ponte, Carré, Díaz Pardo, Ferreiro, etc. Hai na Cruña un home de grandes méritos, Martínez Risco, que vive o día cos nosos problemas, e sigue de cerca as alternativas e laboura do Consello de Galiza. Hai alí outro gran irman, pontevedrés, reside na Cruña dende fai unhos anos, gran cultor das nosas letras, e afervoadado patriota: Eiras Abal.

Todas istes irmans viven os latidos do corazón de Galiza, dunha maneira total. Todos teñen tamén os ollos postos en Bos Aires, non esperando que os vaíamos a liberar, senon que, por imperio das circunstancias, asíñannos un papel diretriz e ourentador. Debo sinalar eiquí a mañífica impresión que produxo a diñidade con que os galegos emigrados coidamos a Castelao, na sua vida, na sua enfermidade, e na sua morte. Ista impresión recollina en toda Galiza. A ela contribuíu de maneira moi especial a revista do Centro Galego cuio número adicado a morte do noso líder foi profusamente repartido alí.

Na Cruña vendin tamén varios libros de Cruces.

DE NOVO EN COMPOSTELA

De paso pra Vigo estiven novamente en Santiago, esta vez adiqueime a venda do libro de Cruces, repetindo o eisito de Madri e da Cruña. Estiven tamen con este mañífico nucleo de irmans que conta con figuras como o sacerdote don Xesus Carro que consagra a sua vida a Galiza. Iste home e unha verdadeira eisceición. Manolo Beiras que une ó seu talento natural un patriotismo animado pol-a ilusión da sua xuventude; Mosquera Pérez benemérito galeguista fundador e principal sostenedor do Patronato Rosalía Castro; Fermín Bouza Brei culto poeta; Dtr. Baltar, Dtr. García Sabell, e infiñidade de xentes que, de fronte ou de esguello, traballan por Galiza. Alí me colmaron de atencións, almozos, paseios, convites, e sempre co pensamento cara ao ideal. En Santiago vivin horas inesquecibles. Nos cafés, nas peluquerías, e en canto lugar se daba o caso, compro-

bei como as xentes lembran os nosos persoeiros no eisilio, moi especialmente a Suarez Picallo.

No café Derby a donde solía concurrir, dirixiuse a min un home mal entrado sabedor de que eu era de Bos Aires. Preguntoume detalles da vida e morte de Castelao e despois de saber que Alonso Ríos o sucede na cabeza do movemento do eisterior, deume pra il unha aperta, decíndome que era a derradeira mañifestación do seu patriotismo, xa que as circunstancias fixeran dil un cadáver patriótico (sic). Aquil home era o Dtr. Rajoy Lelup que fora Segretario do Comité Central da Autonomía de Galiza. Os sicarios da “Hespaña Grande y Unica” non lle perdonan haber servido tan lealmente a nosa Terra e fixeronno obxeto de vexaciós e malos tratos deica convertilo na piltrafa que pasea o seu corpo macilento pol-as ruas da cidade do Apóstolo, mal cuberto pol-os restos do que noutro tempo foi un traxe.

Tamen asistín coa miña dona a un recital, que, a flamante galeguista Pura Vázquez fixo na Universidade, en Galego. Ista cultora das nosas letras fixo a súa entrada no galeguismo orgaizado naquiles días, e debutou co dito recital. Estivo moi concurrido, e debo sinalar, que a parte galega que ila fixo despertou mais intrés que os versos en idioma alleo lidos por un estudante extranxeiro.

EN VIGO

Tal como me indicaron os patriotas fun a Vigo, e, en un día e ora sinalados atopeime con Del Riego e os irmans Alvarez Vázquez nunha praia. Falamos de xeneralidades e logo almorcei co primeiro quen me enterou en detalle de toda a situación do galeguismo. Analizamos punto por punto todol-os sucesos e circunstancias habidas dende a guerra civil. A aituación dos nosos deputados nas cortes de México, do noso Castelao no goberno do eisilio, e dos emigrados en xeral. Na maior parte dos asuntos chegamos a un acordo total, en alguns fixen reservas mais de forma que de fondo. Ista conversa era preliminar da que o día seguinte tería na cidade co Comité Executivo en pleo, en sitio e hora que se me indicaría.

Aquila noite vivin unha angustia profunda; e decir: tiven medo, apenas amortigado pol-os acordos dun coro que cantaba en galego na alameda contrastando cunha tonta que facía que cantaba framenco diante dun micrófono instalado o aire libre.

O día seguinte a mañan cedo recibin no hotel a visita do Segretario Don Manuel Gomez Román. Díxome que habían resolto facer a xuntanza dividida en grupos parciais, pois nas circunstancias 16 persoas xuntas poderían despertar sospeitas, mais ainda cando eu iba da América e xa estivera cos nosos elementos en todas as cidades; ademais alguns dos que asistirían como acababan de sair da cadea seguramente iban a andar vixiados. Anuncioume a visita pra dentro

duns momentos dun home eisceicional. Foise e os dez minutos chegaron Ramón Piñeiro e Xaime Isla Couto. Foi un dos momentos de mais emoción que vivin na miña vida. Axiña me decatei de que estaba diante dun home de eisceición. Ramón Piñeiro e eistraordinariamente culto, con gran don de persuasión; vin nil a personificación e a esperanza de Galiza que está firme aguantando a enxurrada pra marchar cara a liberación difiñitiva. A Xaime Illa xa o coñecera en Santiago, viña coa sua dona e encamiñámonos o Castro en cuio restaurante había un almorzo de militares de outa graduación celebrando non sei que acontecemento. Alí nun rincón poderíamos falar e discutir os problemas do galeguismo sin sospeitas de conspirar.

O restourente ofrecía un aspecto de impoñenza; aquiles militares que gañaron os galós perdendo total-as guerras –menos a que fixeron contra o seo pobocomían e bebian a barullo.

Estaban ben lexos de supoñer que mentras eles largaban as gargalladas españoleiras do seu léisico transnoitado e decadente, alí nun rincón que un patriota fixera preparar especialmente, se praneaba a orgaización do movemento pra espulsalos da nosa Terra. Durante a comida discutimos largamente, asistian Illa, Del Riego, Piñeiro, Beiras de Santiago, e un pontevedrés cuio nome non lembro. Chegamos a un acordo compreto en canto os primeiros pasos dados no eisilio pol-o noso guieiro. Eiquí xurdiu unha pequena difrencia en canto a aituaición de Castealo e as suas relacións cos do interior. Está demais decir que defendin a capa e espada a nosa posición, que e a de Castelao. Novamente me informaron do que habían feito, por que, e pra que, nas distintas circunstancias, igual fixei eu encanto a o noso traballo, e chegamos a un acordo.

Quedamos en volver a xuntarnos dous días despois pra resolver sobor dos seguintes puntos que iles prantexarian aquila noite aos demais membros do Consello que non asistian:

- 1º- Posizón do galeguismo na hora aitual
- 2º- Coordinación de aición dos emigrados e do interior
- 3º- Labor e función do Consello de Galiza

PONTEVEDRA

Vilagarcía. Por consello dos patriotas pra desourentar os seides de Hespaña, pois tiñamos indicios de que nos seguían a pista, fun dormir a Pontevedra, e de mañan estiven en Vilagarcía. Alí puidan probar como lembran o noso conselleiro irman Villaverde, dil me falaron nun restourante, e un mozo de cordel na estación. Cito estes dous, poruque habendo estado somentes unhas horas non puiden falar con xentes diversas como fixera nos demais sitios. Alí vin a Dámaso

Carrasco, gran patriota que foi moi perseguido e castigado, a Recuna Otero que sin militar especificamente no galegismo, paréceme un gran galego.

En Pontevedra non poiden falar con naide dos nosos, ademais non era comenente pol-as mesmas razóns que xa dixeran; así mo aconsellaran en Vigo.

De Vilagarcía fun a Rianxo a visitar as irmans de Castelao, a quen presentai os saudos de vostedes. Dalí fun a Padrón e rendin devoto homaxe a nosa Rosalía, no mesmo horto dos seus sofrementos e cantares e na mesma mesa de pedra en que ela escribira.

NOVAMENTE EN VIGO

O día seguinte e seguindo o consello da nosa xente volví a Vigo e dirixíme a un sitio previamente convindo. Tivemos a xuntanza no salón reservado dun hotel mentres xantabamos. Asistiron Illa, Del Riego, Piñeiro, Meixide, e outros dous irmans cuio nome non lembro, un era de Ourense.

Foi esta xuntanza na que mais discutimos, pois na que iles tiveran na noite anterior cos membros que non asistiran volveron a discutir a situación de Castelao. Sobor disto tiveron con iles unha forte discusión que por momentos parecía derivar nun total desacordo. Púxolle fin Piñeiro cunhas frases acertadísimas: “discutir o pasado –dixo– cando il foi todo boa intención e cun presente de tanta aitividade e unha tremenda tontería. O que temos que coordinar e o futuro que e a nosa plenitude na loita. Do pasado –engadiu– bastaría a diñidade con que os emigrados coidaron a Castelao na súa vida e nas súas derradeiras horas pra que conten co agradecemento eterno de Galiza, e unha deuda que temos con iles que somentes poderemos pagarlles o día en que poidamos recibir na Terra os restos de Castelao con mesma diñidade que iles o coidaron en vida”. Despois pasamos o que chamaría orden do día, e arribamos as seguintes conclusións:

- 1º- O galeguismo orgaizado no interior adoitará as posicións e taiticas que as circunstancias aconsellen en cada caso, seguindo sempre a traetoria tradizoal do movemento e tomará acordos con outras forzas democráticas sempre que elas recoñezan previamente os dereitos da nosa nación, e de ningún xeito con aquilas que non cumpran iste requisito.
- 2º- Os galeguistas do interior informarán directamente da súa laboura o Consello da Galiza tan continuamente como as circunstancias e medios o permitan, do mesmo xeito o Consello informará os do interior por intermedio do seo Comité Executivo.
- 3º- O Consello de Galiza coordinará o labor dos emigrados tendente a outer da O.N.U. o recoñecemento de Galiza como miñoría nazonal, tal como estaba na fenecida liga de Nacións, e promoverá diante das

demais minorías europeas unha xuntanza baixo o auspicio da O.N.U
Os do interior comprometerónse a comunicar iste acordo a vascos e
catalás.

Terminhou a xuntanza xa moi tarde e alí despedinme daqueles homes que
con tanta enegación como desintrés manteñen aceso o lume do ideal. Por dele-
gación diles acompañóume a estación o irman Illa coa sua dona, pois era peri-
groso que foran os outros.

Tomei o tren pra Ourense levando sobor de min o encargo de transmitir
ós emigrados un acordo cos do interior que eu xuzgo de trascendencia. Cando
o tren avanzaba pol-a veira do miño ollei o noso irman Portugal co pensamen-
to posto na caricatura de Castelao. E os da banda d-alá son mais extranxeiros
que os de Madri? Ensaei ista pregunta c-un pasaxeiro galego que a comprendeu;
pro igual que o vello da caricatura non me contestou. Creo que por desconfian-
za. Cicáis por prudencia.

En Ourense esperábame o nucreo daquela ciuda: un diles estivera xa en
Vigo. Vovemos a falar dos acordos que tomamos en Vigo e que iles coñecían.
Debo acrarar que iste e o nucreo que mais concordou conmigo: que millor
entendeu a nosa laboura e ourentazón. Alí puiden ademarar canto por Galiza
fixeron Cuevillas, Risco (oxe arredado), Don Ramón Otero, Noguerol; que
siguen oxe, Leuter, Baldomero Gallego, Bóveda, etc. Con iles pasei unhos días
recibindo a agasallo a diario de todos.

En Lugo non tiven xentanza cos galeguistas orgaizados. Coñecin a varios,
c-os que dende logo, somentes falei de cousas de orden xeral. Alí coñecin a moi-
tos elementos de izquierda republicana e outros demócratas; e honesto decrarar
que todos lamentaban que a república non houbera satisfeito as aspiracións de
Galiza. Nunha tertulia de abogados e procuradores –uns oito ou dez– todos
coñecían a cousa de Bos Aires principalmente a morte e solenne despedida dos
restos de Castelao. Isto (digoo con insistenza por que e xusto) non sería posibre
sin a aitiva parte que o Centro Galego lle correspondeu.

Por estar Meira –a miña aldea– cerca de Lugo foi a cidade que mais visitei;
e por ir alí con un parente e amigo que se adica o que en Hespaña –e tamén en
Galiza– se chama dereito, coñecin e tratei a xentes de diversas condicions e
maneiras de pensar. Ouservei que o galeguismo goza de prestixio. Os seus
homes estan acreditados como xentes serias e ben centradas. E si ben e certo que
hoxe o pobo perdeu o pulso, non e dificil decatarse que o galeguismo e pra
todos unha espranza; aínda que moi lonxana. Isto ouserveino con cantas xentes
falei en toda Galiza. Disto falamos moito nas xuntanzas en Vigo. Piñeiro razo-
nou moi ben esta circunstancia.

En Ourense un abogado do estado decíame que os integrantes do fronte popular –socialistas, republicanos, anarquistas, etc.– pelexaron sempre; denantes das eleccións do 36, no goberno, na guerra e no exilio e que siguen no interior botándose as culpas duns a outros como unha pelota de fútbol, mentras os galeguistas, sin pelexar, dividíronse no 36 pra ingresar no fronte popular e deixar prendida unha vela dereitista, déronlle un home de gran valor –aludiu a Paz Andrade– ó centro, que acaudillaba Portela, sin unha sola recriminación; incluso houbo expulsións, pro todo era formal, no fondo a todos os unía o ideal, e agora por exemplo ningún da dereita galeguista e capaz de mirar recelosamente a calquera galeguista laico, ou procedente e simpatizante do anarquismo que hay moitos. Iste é un gran mérito. O senso de irmandade: pra un galeguista nada hay superior mais que outro galeguista.

As relacións dos galeguistas con outros sectores das esquerdas manteñenas a traveso de varios irmáns, os comunistas que en Galiza hai poucos pro son aiti-vos, trataos un que os coñece ben. Os anarquistas outro, os republicanos outro, etc.: pois ben; o secretario xeral que tratei moito en Lugo por atoparse alí circunstancialmente, afirmoume que ningún distes grupos –especialmente republicanos e socialistas– existe realmente; todos están pendentes da nosa xente, e do que iles fagan. Fruto da nosa cordial unidade.

De todo isto dedúcese que o noso movemento estalle reservado un papel preponderante nun futuro mediato. Craro que pra elo é preciso unha grande aitividade. Piñeiro afirmou que os galeguistas teñen diante si un traballo inmenso, ciclopeo; que pode producirse a debacle en Hespaña e arrollarnos os acontecementos senon nos preparamos solidamente.

Deica agora falei do movemento na súa faz política e aitiva. Quero tamen decir algo sobor de como atopei a Galiza n-outros aspeitos. Dendes que un entra na Terra moi axiña sa decata que non está en Hespaña; Non me refiro o paisaxe, nin o idioma, que a estes non hai maneira de confundilos con nada hespañol. Refírome a certas cousas que, parecería que pol-as circunstancias terían que ser iguais en toda a península. Os xornaes, por exemplo. Un periódico de Vigo no que non haxa pizca de galeguismo, e aínda que estea feito co cliché amazacotado e probe da situación, veráse nil, o que queira velo, un fondo galego e a idea de que Galiza non é Hespaña; salvo que non fale de Galiza pra nada, aparecerá a idea dunha Terra diferente, aínda que moi diluída e acaso sin que o que escribiu o quixese. Falará da economía galega, ou de arte galego ou do vivir galego, ou simplemente das eirexas ou do clero galegos: pro sempre dará a idea de que Galiza é diferente.

Os negocios teñen en Galiza nomenclatura distinta e galega. É rara a taberna de vila ou cidade que non teña nome galego, algunhos incluso no noso idio-

ma como “o salto do can” ou “a nosa casa”. As empresas importantes tamen dan idea dunha Galiza diferente; “La Electrica Gallega” ou “Compañía Gallega de Transportes” etc. etc.

Non comparto dunha maneira total as afirmacions de que o noso país se está desgaleguizando. Non é certo –pol-o menos totalmente– que tenda a desaparecer a gaita nin os nosos bailes, nin que as xentes non canten en galego.

E verdade que hai unha ola de Mexicanismo e as señoritas cursi e tamen algunhas aldeanas son capaces de chorar por Xorxe Negrete, que se canta o cuplé de moda e as gitanerías; pro esto non fai mais que compartir cas nosas cancións a alegría das xentes, pois total-as veces que ouvin cantar grupos de mozos e mozas facían alternando sempre cousas galegas, absolutamente sempre. No tren que nos levou a Galiza iba unha compañía de teatro que debía ser moi mala; iban cantando; unha das rapazas era galega e dúas ou tres veces cantou en galego; ela soía craro está.

De Lugo a Cruña iban uns trinta ou corenta soldados no tren e dende a estación de Lugo sempre cantando, a maioría das veces en galego, e, a fé que o facían ben. No tranvía de Bayona a Vigo, mozos e mozas, -as dúas ou tres veces que eu viaxei- cantaban e case sempre en galego. Non é certo que non se fale de galeguismo. O que pasa é que apenas se fala mais que de tonterías, como a costume de falar sempre mal do goberno. De galeguismo é o único que aínda se fala. Non hai que asustarse porque a nova xeneración de emigrantes chegou xa falando estranxeiro. Isto suceden sempre. E desde que un emigrante abandona a súa aldea xa fala estranxeiro como pra entrenarse; e isto pon o complexo en funcións. Logo aquí dice con certa voluptuosidade “Alla eso no se usa mas” ¡MENTIRA!

O noso idioma –non digo nada novo– é o único que se fala en Galiza a perfección pol-a totalidade das xentes, e emprégano totalmente na aldea e moitísimo nas cidades de Santiago e Lugo: e mais aínda en Ourense. Na Cruña e Vigo fálase pouco, pro aínda alí fálano os traballadores que son moitos e a xente culta. Cando en calquera parte de Galiza se sente empregar o idioma do opresor, non hai dúbida trátase dun señorito tonto –que hai moitos– ou denota a presenza d-algo que non se desexa; un cobrador de contribución na aldea ou a fiscalía de taxas na cidade. Eu non falei en estranxeiro unha sola verba e aínda en ambientes señoriteiros contestábanme en galego o insistir eu.

Certo que o noso idioma sigue tendoo por inferior a maioría dos paletos (e digo paletos empregando o concepto de Don Luis Tobío “peor que o paletismo dos ñorantes e o paletismo dos cursis”).

Creo que o principal obxectivo inmediato do noso movemento no orden espiritual debe ser a valorización do idioma especialmente o escrito. Falar estranxeiro con outro galego e idiota e cursi, pro escribir é unha traición a Causa. O idioma debe ser algo eisi como o santísimo sacramento do ideal; traicionalo e traicionar a Galiza mesma.

Hay na Terra moitos fautores de desgaleguización. Moitos tradicionais e seculares que Galiza resistiu e venceu. Pro hai un que eu xuzgo o mais perigroso; son os emigrados que volven. E moi raro que non falen despreciativamente da Terra; sempre decindo parvadas e falando de grandezas eisaxeradas, nunca das miserias da emigración, co que fomentan o renunciamiento dos nosos mozos.

Sáin pra Madri de volta e alí despedínme do gra Ben-Cho-Sei e da súa diñísima dona. Don Alvaro Xil non se atopaba na "Vila podre".

O día seguinte estaba en Cuba. A media hora abrazaba a Don Antón do Campo, ourensán, empregado no Centro Galego. O Centro da Habana e un anaco de Galiza e os que concebiron aquela obra non estaban complexizados de minifundismo. Aquilo e imponente.

En Cuba non hai galeguismo orgaizado, aínda que o noso ideal tingué todol-os ambientes. A cousa específica circunscribe a homes. Fuco Gómez e Patria Galega son unha especie de "yo la escribo y yo la vendo" aínda que il regaalaa. Fuco e un bo galego pro as súas conceicións galeguistas son refrexo da gloriosa insurrección cubana, pensa, raza e obra como calquera mambí, sin decartarse de que en Galiza non hai manigua, senon bouzas e prados, que non hai palmeras senon carballos e pinos, que non hai bateyes, senon aldeas. Ista lagoa teno arredado da realidade.

Co delegado dise Consello de Galiza, irman Alvarez Gallego falei o día seguinte da miña chegada, pois acababa de morrerlle a nai na Terra e xuzguei prudente non molestalo aquel día.

Vostedes coñecen ben a Alvarez Gallego, pro aínda eisi permítanme que eu deixe constanza da gran impresión que me produxo a súa persoalidade. E home moi vinculado nos meios inteleituales e políticos de país, con gran ascendente; pro o ideal nil mantense aceso como se vivise na Terra. Informeille en detalle das conversas tidas cos do interior e coincidiu con iles na apreciación do futuro entusiasmandose coa idea de prantexar o asunto na O.N.U. Redautou il o seu pensamento encol diste asunto de cuia proposta escrita fixen xa entrega a ise Consello.

Informeille en detalle da situación da coeitividade de Cuba e fíxome obxeto de toda crase de atencións. Goza tamén na Coleitividade de gran prestixio. Il me acompañou a visitar ó Presidente do Centro Gallego, ó que vendin un exemprar do Libro de Cruces.

Alí tratei tamén elementos de todol-os seitores, comunistas, socialistas, republicans e galeguistas; son como os de calquera parte: os de eiquí, por exempro.

EN MEXICO

De Cuba fun a México. Hai na cidade azteca un nucleo galeguista composto eiscrusivamente –que eu sepa– por refuxados son unhos cantos e bos, pero non hai masa. En México hai poucos galegos e istes perdense entre os hespañoes; están “agachupinados” e son, como os gachupins, casi todos franquistas.

Na capital hai un Centro Galego, pro que de tal ten moi pouco. Derradeiramente parez acordarse de Galiza e creo que teñen un coro que un dis-tes dias foi cantar a Puebla. Teño entendido que vale pouco. Os refuxados estan considerando se ingresaban ou non.

Os primeiros contaitos cos galeguistas de México tívenos por meio do Sr. Eduardo Barrio, arxentino, fillo do irman Xosé Barrio. Tivemos algunhas xuntanzas cos irmans Rodriguez de Breñaña, Valín, Leiro, Delgado Gurriarán. En México cometeuse, a meu entender, un erro garrafal o nomear delegado dise Consello a López Durá, iste está considerado un desorbitado sin senso común, ademais non se intresa no asunto mais que en contadas oportunidades.

Estando eu alí organizouse o grupo c-unha filial en Puebla a cargo do irman Leiro. Aconsellaronme propoñer a ise Consello nomear representante alí o irman Florencio Delgado Gurriarán, e así o propoño creendo que co cambio haberá gañado moito o galeguismo.

Tamen a istes irmans informeinos da cousa do interior, e emitiron a sua opinión favorabel a iniciativa de nomear representante na O.N.U. opinión que igual que o delegado en Cuba, fixérona por escrito e eu entreguei xa a ise Consello.

